

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 10.03.2020

Kabul Tarihi: 01.04.2020

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE AFGANİSTAN'IN GÖÇ SORUNU VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz CANKARA* - Okan ÇEREZ**

Öz

Afganistan; iç mücadeleler sonrası savaşlar, terör örgütlerinin yıkımı ve büyük güçlerin işgalleri gibi nedenlerle kaotik bir geçmişe sahiptir. Bugün de etkileri devam eden çatışma ve karışıklıklar sonucunda Afganistan halkı için dünyada “İstikrarlı Göçmenler”, Afganistan devleti için ise tarihinin her döneminde “İstikrarlı Göç Veren Ülke” tanımlamaları yapılmaktadır. Bu çalışmada Afganistan halkının göç etmesinin nedenleri tarihsel süreçleri ile birlikte ele alınmış ve göç hareketlerinin Türkiye'ye yansımaları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana savı; iç karışıklıkların yanında, dış müdahalelerin yıkıcı etkisinin de Afganistan halkını göç etmeye sürüklediği ve bu göç hareketlerinden ciddi oranda etkilenen ülkelerden birisinin de Türkiye olduğudur.

Anahtar kelimeler: Afganistan, Göç, Göçmen, Uluslararası Göç.

The Immigration Problem Of Afghanistan In The Historical Process And Its Effects On Turkey

Abstract

Afghanistan has a chaotic past due to the wars after internal struggles, the destruction of terrorist organizations and the occupation of great powers. The people of Afghanistan has been defined as “stable immigrants” and the state of Afghanistan identified as “constantly emigrate country” in every period of its history because of the conflict and confusion whose effects has been ongoing. In this study the reasons of the migration of the people of Afghanistan dealt with the historical process, and focused on the implications of migrations against Turkey. The main argument of this study is besides the internal unrest, the devastating impact of the foreign interventions dragged Afghanistan people into the migration and one of the severely affected country by this migration is Turkey.

Keywords: Afghanistan, Migration, Immigrant, International Migration.

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi.

Giriş

Yirmi birinci yüzyılda göç, dünya gündeminde ilk sırada yer almaktadır. Göç; insanlık tarihi ile ortaya çıkarak günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve insanoğlu var olduğu sürece de devam edecek bir olgudur. Afganistan tarihinin bir yandan da göç unsuru üzerinden yazılabilmesinin önemli nedenleri arasında kuruluşundan itibaren siyasi istikrarsızlıklar ve iktidar kavgaları ile uğraşması yer almaktadır. Afganistan sahip olduğu etnik çeşitlilik ile “*her an çatışmaya meyilli insanların ülkesi*” olarak görülmektedir. Türkistan’ın jeopolitik, demografik ve etnik yapısıyla önemli ülkelerinden olan Afganistan, kurulduğu günden bugüne kadar göç dalgaları yaşamıştır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren terör olayları ve işgaller ile iç karışıklıklar ülkesi haline gelen Afganistan’da yirmi birinci yüzyılın hemen başından itibaren ülkede yer alan aktörler çeşitlenmiş, çatışmalar artmış ve ülkeye bu sefer de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) müdahale etmiştir.

Çatışma üreten yapısı ile son derece karmaşık bir süreçten geçen Afganistan’da istikrarsızlık doğal bir olgu olmuş, insanların yaşam standartları düşüp, gelecek endişeleri artmış ve göç, günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde Afganistan toplumu için göç etmek, göçmen olmak, mülteci olmak, sığınmak, yerinden edilmek gibi kavramlar normalleşmiş, adeta rutin işler halini almıştır.

Bu çalışmada öncelikle herkes tarafından çok sık kullanılmasına rağmen aslında içerik olarak karıştırılan ve birbirleri yerine kullanılarak bilgi kirliliğine neden olan göç ve göçle ilgili kavramların kısa analizi yapılacak, ardından Afganistan’daki göç sorunu ele alınacak ve Afgan toplumunun neden göç ettiği, 11 Eylül öncesi ve sonrasında oluşan göç hareketleri, ABD’nin bölgedeki asker sayısını azaltmaya başlamasından sonra oluşan ortam ve tüm bu süreçte yaşanan Afgan göçünün Türkiye’ye yansımaları incelenecektir. Son dönemde Türkiye’de Afgan göçmen sayısının genel olarak yükselme eğiliminde olması, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışma ile hedeflenen; Türkiye’de her geçen gün sokakta daha çok görülmeye başlanılan Afganistanlı göçmenlerin, ülkelerini terk etmelerinin nedenlerini ve Türkiye’yi tercih etme sebeplerini gözler önüne sermek ve bu göçün etkilerini incelemektir.

Göç ve Göçe İlişkin Kavramların Analizi

Göç ve göçmen kavramları Türkiye’de son yıllarda daha çok gündeme gelmeye başlasa da, aslında kavramların ortaya çıkışı tarih kadar eskidir. Kimi zaman tarih göçler üzerine yazılmış, kimi zaman bir kıvılcım gibi başlayan ufak göç hareketleri yüzyıllarca sürece etkiler bırakmıştır. Toplumlar her dönemde ortaya çıkan çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda bırakılmıştır ya da göç etmeyi tercih etmişlerdir.

Göç olgusu etrafında şekillenen pek çok kavram vardır. Çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan bu kavramların doğru anlaşılması, bilgi kirliliğinin ortadan kalkması için önemlidir. Bu noktadan hareketle öncelikle göç, iç göç, dış göç, göçmen, düzenli göçmen, düzensiz göçmen, mülteci-sığınmacı kavramlarının uluslararası hukuktaki tanımlarına bakmak gerekmektedir.

Göç (Migration): Göç sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi nedenlere dayanan nüfus değiştirme hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (İOM) tarafından oluşturulan sözlükte göç;¹ “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Göç; iç ve dış göç olmak üzere ikiye kategoride incelenebilmektedir.

İç Göç (Internal Migration): En basit ifadeyle iç göç; ülke içindeki yurttaşların çeşitli nedenlerle yer değiştirmeleridir. Şüphesiz Afganlar gittikleri ülkeler içinde de göç ederek, bir iç göç hareketliliği de oluşturmaktadırlar.²

Dış-Uluslararası Göç (International Migration): Dış göç kavramını anlamak için denklemde en az iki farklı ülke bulunması gerekmektedir. Dış göç bir ülkedeki yurttaşların başka ülkelere yerleşmeleri olarak açıklanabilir. İç göçte de, dış göçte de insanlar gittikleri yerde ya tamamen kalmayı hedeflemekte ya da geçici yerleşimi tercih etmektedirler.³

Göçmen (Migrant): Birey olarak kendisinin veya ailesinin ya da akrabaları gibi yakın çevresinin hayat şartlarını değiştirmek için, çok çeşitli nedenlerle kendi ülkesinden yola çıkarak, hedeflediği ülkeye göç eden kişilere göçmen denilmektedir.

Düzenli ve Düzensiz Göç (Regular - Irregular Migration): Düzenli göç kavramı eğitim almak veya çalışmak amacıyla yasal yollarla hedef ülkesine ulaşan kişilerin hareketlerini ifade eder. Düzensiz göç ise yasa dışı yollarla ve spesifik bir amaçları olmadan vatandaşı oldukları ülkeden çıkıp, hedef ülkeye ulaşan göçmenler için kullanılır.⁴

Mülteci (Refugee): Savaş ve çatışma başta olmak üzere, benzer olumsuz nedenlerle ülkesinden ayrılmak zorunda kalan ve gittikleri ülkede “uluslararası koruma” talebinde bulunan kişilere mülteci denilir.⁵ Burada göçmen ile mülteci arasındaki fark, mültecilerin sadece olumsuz sonuçlar doğuran olaylar neticesinde yerlerinden edilmeleri ve uluslararası koruma talebinde bulunmalarıdır. Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi, “Döndüğünde zulüm göreceği korkusu taşıyan ve bu nedenle ülkesine geri dönmek istemeyen kişiler” diyerek, mülteci ve sığınmacıların özel durumlarına dikkat çekmiştir.⁶

Menşe ve Geçiş Ülkesi: Menşe ülke yabancı bir kişinin uyruğunda olduğu ülke veya ülkeler ya da vatansız kişiler için, eski dâimi ikamet yeri anlamına gelir. Geçiş ülkesi ise göçmenlerin, yerinden edilmiş veya zulümden kaçmış

¹ Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre 2014, s. 36.

² Afgan halkının göç ettikleri ülkede yaptıkları iç göç bir başka çalışmanın konusu olduğundan, bu çalışmada bu konu üzerinde durulmamıştır (bilgilendirme dipnotu).

³ Serdar Sağlam, “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2006, s. 34.

⁴ Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2019, s. 4.

⁵ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), *Mülteci ve Göçmen Raporu*, 2016, s. 4.

⁶ Birleşmiş Milletler, *Mültecilerin Hukuki Durumlarına Daire Sözleşme*, Bölüm: 1, Madde: 2, Cenevre 1951.

ve bunun gibi kişilerin üçüncü bir ülkeye gitmek üzere geldiği ve bu amaç gerçekleşinceye kadar kaldıkları ülkedir.⁷

Afganistan'ın Nüfus Özellikleri

Eski çağlardan beri doğu ile batıyı birbirine bağlayan ticaret yollarının ortasında yer alması Afganistan'ın jeopolitik önemini arttırmaktadır. Aslında Afganistan Türkistan'ın en büyük ve kalabalık ülkelerindedir. Resmi adı Afganistan İslam Cumhuriyeti olan ülkenin başkenti Kabil, yüz ölçümü 652,230 km² ve nüfusu ise yaklaşık 30 milyondur.⁸

Türkistan genelde çok çeşitli etnik unsurdan meydana gelen devletlere sahiptir ve Afganistan etnik çeşitliliğin zirve yaptığı ülkelerdendir. Afganistan'daki etnik gruplar; Peştun, Hazara, Tacik, Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Aymak, Beluci, Brahui, Nuristani, Rajasthani, Arap, Hindu, Pamir, Sihler, Yatlar, Pencabi, Darvazi, Paşhai topluluklarından oluşmaktadır.⁹ Afganistan'da yaşayan halkların yaklaşık %42'si Peştun, %27'si Tacik ve %9'u da Türkmen ve Özbeklerden oluşmaktadır ve kalan kısım yukarıda belirtilen diğer unsurlardan meydana gelmektedir.¹⁰

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiliz sömürgesinden kurtulmak için uğraşan Afgan halkını İslam dini dışında birleştirecek başka etkenler söz konusu olamamıştır. Asırlardır aralarında çatışma ve bunalımlar olan yaklaşık 55 farklı etnik grubun bir arada yaşayabilmesi için birleştirici tek neden din olmuştur. Ancak Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde zamanla baskı ve şiddet ön plana çıkmış, yıllar geçse de ulus birliği oluşturulamamıştır.¹¹

Türkistan'ın ve dünyanın mülteci - göçmen üreten ülkelerinden olan Afganistan nüfusunun %99.7'si Müslüman'dır. Müslümanlar içinde de dağılım %84.7 - 89.7 Sünni, %10-15 Şii şeklindedir.¹² Nüfusun sadece %0.3'ü farklı dini topluluklardan oluşan Afganistan'ın kağıt üzerinde din temelli birlik oluşturarak, çatışma ortamını noktalaması beklenebilir. Ancak din, Afganistan'ı kaotik ortamdan uzaklaştırmakta yeterli olamamıştır. Afgan halkının göç serüveninde İran ve Pakistan ortak din ve dil birlikteliği nedeni ile daha çok ön plana çıkmaktadır. Ancak Türkiye'ye gelen Afgan göçmenlerin pek çoğunun Türkçe bilmesi de göçün ardında yatan bir diğer etkidir.

⁷ Mohammad Tahir Raof, *11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan'dan Türkiye'ye Göçler ve Bunların Türkiye'ye Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017, s. 23.

⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Afganistan Ülke Bülteni*, 2012, s. 2.

⁹ Özgür Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Aksaray 2012, s. 74.

¹⁰ Anadolu Ajansı, "Afganistan Ülke Profili", <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/afganistan/901494>, 05.09.2017, (Erişim Tarihi: 05.01.2020).

¹¹ İsmail Meriç - Deniz Anbarlı Bozaltay, "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı", *Akademik Orta Doğu*, İstanbul 2013, s. 153-154.

¹² Cia Factbook, "Afghanistan Archive", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/attachments/summaries/AF-summary.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

Sovyetlerin Afganistan Müdahalesi ve Afgan Halkının Göç Dalgaları

Afganistan hemen hemen her zaman yaşadığı savaş, iç karışıklık, darbe, terör saldırıları, dış müdahaleler ve kaçınılmaz ekonomik yıkım gibi nedenlerle bunlarla mücadele edemeyen halkının ülkeyi terk etmelerine sahne olmuştur. Afgan halkı uzun yıllar Pakistan ve İran'a göç etmiştir.¹³ Yakın geçmişte rotalarına Anadolu'yu ve Avrupa'ya da eklemeye başlamışlardır. Ülkeden göç etmek zorunda kalanların sayısı hızla artmaktadır.¹⁴ Yıllardır Afganistan'da süregelen siyasi karışıklıklar, iktidar mücadeleleri, etnik ve sonucu olmayan bunalımlar ortaya trajik insan hakları ihlalleri, silahlı gruplar ve acı bir iç savaş çıkartmıştır. Tüm bu olumsuz etkenlerin sonucunda farklı dönemlerde göç dalgaları ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş süresince ABD öncülüğündeki Batı ülkeleri, Afganistan'da çeşitli gruplara maddi destek sağlayarak, Rusların Afganistan üzerindeki etkisini azaltmak ve ülkeyi kendi kontrolleri altında tutmak istemişlerdir. Büyük güçlerin bir ülkeye hakim olma çabası içerisinde sıklıkla başvurdukları ve genelde de başarılı oldukları darbe yöntemi, Afganistan'da da uygulanmış ve 1973-1978-1979 yıllarında yaşanan darbelerin arkasındaki güç olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gerekli zemini beklemiştir.¹⁵ Öte yandan Afgan ve Sovyet hükümetlerinin yakınlaşması ve komünist faaliyetlerin artması dini ve siyasi hareketlerin doğuşunu hızlandırmıştır.¹⁶

Nur Muhammed Taraki liderliğinde Sovyetlerin uydusu haline gelen Afganistan'da ayaklanmaların ardından Taraki öldürülmüş, bunun üzerine Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı Hafızullah Emin olmuştur. Sovyetler yerine ABD yanlısı bir tutum sergileyen hükümet bir süre sonra devrilmiş ve Sovyetler Birliği 24 Aralık 1979'da Afganistan'ı fiilen işgal etmiştir.¹⁷ 1989'a kadar süren bu işgal, Afganistan'daki ilk kitlesel göç dalgasını oluşturmaktadır. Sovyetlerin işgali sadece iç ve dış göçe sebep olmamıştır, göç etmeyip Afganistan'da kalanlar içinden 240 günde yaklaşık 870.000 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁸

Afgan halkında Rusya yanlısı olanlar çatışma ortamının ardından Nur Muhammed Taraki önderliğinde iktidara gelmiş ve Afgan halklarının geleneklerine ve yapısına yabancı bir sistem oluşturmak istemiştir. Taraki ile başlayıp Dr. Necibullah ile sona eren süreç, darbeler ve kargaşalar ile geçmiştir. SSCB'nin Afganistan'a girmek için beklediği ortam, Pakistan'daki silahlı grupların ABD öncülüğünde Afganistan'a saldıracağı duyurulması ile tamamen hazır hale gelmiştir ve SSCB takvimler 22 Aralık 1979'u gösterdiğinde davet

¹³ Selda Geyik Yıldırım, "Göç ve Afganlar 'İstikrarlı Mülteciler'", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2018, s. 131.

¹⁴ Idean Salehyan, *Refugees and the Study of Civil War*, Civil War 2009, s. 127.

¹⁵ İzzetullah Zeki, *Afganistan'da Hakimiyet Mücadelesi (Doğu ve Batı Çatışması 1809-2019)*, Çizgi Kitabevi, Ağustos 2019, s. 78-85.

¹⁶ Akbarshah Ahmadi, *Dini, Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011, s. 6.

¹⁷ Ahmadi, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 136.

üzerine askeri uçaklarını Afganistan'a indirmeye başlamıştır. İşgal yaklaşık on yıl sürmüştür. 1979-89 arası devam eden SSCB işgali Afganistan'da bir yıkıma sebep olurken, Ruslar da bu durumdan etkilenmiştir. Başka bir ifade ile Afganistan'daki göçmen akımının en temel nedenlerinden olan SSCB işgalinin, işgal bittikten hemen sonra SSCB'nin dağılma sürecinde etkisi var mıdır? Dr. İzzetullah Zeki, Afganistan'a müdahalenin SSCB'nin sonunu getirdiğini, on yılda Afganistan'da yaklaşık 20 bin askerini kaybeden Sovyetlerin hakimiyet alanının daraldığını ve bununda Türk Cumhuriyetlerinden başlayarak bir çözülmeye ve nihayetinde SSCB'nin dağılmasına neden olduğunu belirtmektedir.¹⁹

İşgal döneminde beş milyondan fazla insan İran ve Pakistan'a göç etmek durumunda kalmıştır ki bu da o dönemde nüfusun beşte birine denk gelmektedir. Yaklaşık iki milyon insan da ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır.²⁰ Tüm bunların yanında savaşın maliyetleri Sovyet ekonomisinin çökmesine neden olmuştur. Savaş sonrası Afganistan'ın durumu da yıllarca düzelememiş ve Afgan halkının alt yapısız, çökmüş bir ülke ekonomisi ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

1979-1989 yılları arasında istikrarlı bir Afganistan'ın oluşturulma çabaları sırasında ortaya atılan reformlar, çeşitli toplumlar tarafından Afganistan geleneklerine aykırı bulunmuştur. 1989'da Sovyetler Afganistan'dan çıkınca ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanmak isteyen farklı gruplar arasında silahlı çatışmaların başlaması ikinci bir göç dalgasına neden olmuştur. Taliban'ın ortaya çıkması²¹ ve Kuzey ittifakı ile kanlı hesaplaşmaları 1994-2001 yılları arasında tekrar yeni bir göç dalgasına sebebiyet vermiştir. Afgan göçünün son evresini ise 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ülkeye yapılan müdahaleler ve etkileri hala devam eden sorunlar zinciri oluşturmaktadır.²²

Sovyetlerin işgali ile ülke ekonomik ve siyasi olarak gerilemiş, aynı zamanda bu durum radikal İslamcı grupların gelişimine neden olmuştur. İşgal 1989 yılında bittikten sonra oluşan güç boşluğundan faydalanan Taliban, kanlı bir iç savaşın ardından iktidara gelmiştir. Ülkesindeki geleceğini sorgulayan Afganistan halkı, çareyi yurt dışına göç etmekte aramıştır. Bu göç dalgası hem Afganistan'ı, hem de göç edilen ülkeyi ciddi şekilde etkilemektedir. Batı ülke-

¹⁹ Zeki, *a.g.e.*, s. 107-108.

²⁰ Ashley Jackson, "The Cost Of War Afghan Experiences of Conflict 1978-2009", 2009, s. 8, https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/file_attachments/afghanistan-the-cost-of-war_14.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2020).

²¹ Taliban: Arapça "talebe" kelimesinden türemiştir ve din öğrencisi anlamında kullanılmaktadır. Ülkenin güneyinde Molla Ömer Ahund liderliğinde yaklaşık 50 medrese öğrencisiyle birlikte 1994'te kurulan silahlı bir örgüttür. Taliban'ın hedefi, Hz. Muhammed dönemindeki ideal İslam toplumunu yaratmaktır. 1996 yılında ülkenin çoğunu kontrol eder hale gelmiştir ve birçok devlet tarafından meşru hükümet sayılmıştır. İslamcı bir devlet yapısı oluşturmak isteyen Taliban hem Afganistan hem Pakistan'da yönetimi elinde bulundurduğu bölgelerde katı kurallar uygulamıştır, 11 Eylül sonrası ABD öncülüğündeki NATO koalisyon güçleri Afganistan'a saldırmış ve Taliban devrilmiştir. Büyük bir tehdit unsuru olan Taliban, halen ülkenin birçok bölgesinde hakimiyetini devam ettirmektedir.

²² Sanam Noor, *Afghan Refugees After 9/11*, Pakistan Institute Of International Affairs, 2006, s. 60-61.

lerine göç edenler genellikle gelir düzeyi yüksek insanlardır ve eğitimlidir. Pakistan ve İran gibi komşu ülkelere, benzer kültürlere göç eden insanların ise genel problemi ekonomik güçlüklerdir. Bu nedenle Afganlar en çok İran ve Pakistan'a gitmektedir. Alt yapı yetersizliği, yüksek işsizlik oranı, az gelişmişlik ve yoksulluk gibi durumlar savaş, işgal ve çatışma dışında günlük yaşamı olumsuz etkileyen diğer unsurlardır. Ayrıca ülkede Taliban örgütünün tekrar ortaya çıkması insanların göç etmeleri ihtiyacını tekrar canlandırmıştır. Üstelik iktidarı elinde bulunduran güçlerin küçük etnik gruplar üzerindeki baskısı da göçün en dikkat çeken nedenlerindedir.²³

Afganistan'da bugünkü karmaşık ve çatışmalı ortamın devam etmesinde ülkeyi işgal eden büyük güçlerin etkisi hiç kuşkusuz başat roledir. 15 Şubat 1989 günü Sovyetler Afganistan'dan tamamen çekildiğinde milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ağır şekilde yaralanmış ve yaklaşık 5 milyon insan yerlerini terk ederek göç etmek zorunda kalmışlardır.²⁴ Sovyetlerin çekilmesinin ardından oluşan otorite boşluğundan faydalanmak isteyen mücahit gruplar 1992 yılında başkent Kabil'i ele geçirmeyi başarmışlardır ancak dış güçler tarafından desteklenen ve Peştunlar, Tacikler, Özbekler ve Hazaraların başını çektiği mücahit gruplar arasında ayrışmalar ve çatışmalar başlamış ve yönetimi paylaşamayan grupların arasından Taliban güçlenerek, 1995'de Kabil'i ele geçirmiştir.²⁵

ABD ve Büyük Güçlerin Afganistan Müdahalesi ve Göç

ABD'nin Afganistan topraklarına hâkim olma çabası resmi olarak 1992 yılında Sovyetlerin dağılmasının ardından gerçekleşmiştir. Dünyanın Soğuk Savaş koşulları altında yaşadığı dönemde Afganistan'da sol örgütler Doğu Bloğu (SSCB), sağ örgütler ise Batı Bloğu (ABD-NATO) etkisi altında hareket etmişlerdir. ABD destekli parti ve örgütlerden bazıları şunlardır: Hizb-i Cemiyet-i İslam-i Afganistan, Hizb-i İslami, Hizb-i İttihad-ı İslami, Hizb-i Hareket-i İnkılab-i İslam-i Afganistan, Hizb-i Mehaz-ı Milli-i Afganistan, Hizb-i Cephe-i Necat-ı Milli-i Afganistan, Hizb-i Vahdet-i İslam-i Afganistan, Hizb-i Vahdet-i İslam-i Merdümü Afganistan.²⁶

11 Eylül saldırıları dünya tarihinde bir dönüm noktasıdır. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush saldırıların Amerika toprakları dışından geldiğini ve yapılan incelemeler sonucunda saldırının failinin El-Kaide Terör Örgütü olduğunu belirtmiştir. Saldırıların ardından radikal İslamcı gruplarla mücadeleye girişen ABD ilk olarak El Kaide Örgütü'ne savaş açmış ve beraberinde Taliban hükümetine müdahale etmiştir.²⁷ Bu süreçte Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) üstlendiği rol ve süreç şu şekilde gerçekleşmiştir:

²³ Noor, *a.g.e.*, s. 48-49.

²⁴ Faik Bulut, *İslamcı Örgütler II*, Doruk Yayınları, Ankara 2009, s. 7.

²⁵ Meriç - Anbarlı, *a.g.e.*, s. 160-161.

²⁶ Zeki, *a.g.e.*, s. 109-117.

²⁷ Yavuz Cankara, "Afganistan'ın Dönüşüm Çabaları", *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-İçi Çatışmaların Analizleri*, (Ed.) Ertan Efeğil - Esra Pekin Albayrakoğlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015, s. 271.

“BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Eylül'den bir gün sonra ABD öncülüğünde çıkardığı 1368 sayılı müdahale kararında 11 Eylül “uluslararası bir terör saldırısı” olarak tanımlanır ve gerekli tedbirlerin alınması çağrısı yapılır. ISAF'ın Kabil'de olması kararlaştırılır ve ABD öncülüğünde müdahale başlar. Kendi tarihi açısından önemli bir karar alan NATO, 11 Eylül'ü bir üyesine dışarıdan yapılan bir müdahale olarak görür ve 5. Madde'yi devreye sokarak tüm üyelerini Afganistan'daki müdahaleye destek için çağırır. ISAF'ın komutasını ilk önce İngiltere, sonra Türkiye, ardından Almanya ile Hollanda ortaklaşa yürütür. NATO ise 2003 yılı Ağustos ayında ISAF komutasını devralır; önce Kabil ve çevresinde görevli iken 2004'te kuzeyde Mezar-ı Şerif'in, 2005'te batıda Herat'ın, 2006'da da güneye yönelerek Afganistan'ın tüm güvenliğinden sorumlu hale gelir.”²⁸

1941 yılındaki Pearl Harbor saldırısının ardından ABD'nin kendi topraklarında uğradığı en büyük saldırı olan 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Örgütü saldırısından sonra uluslararası terör kavramı dünya gündeminin ilk sırasına yerleşmiş ve NATO terör faaliyetlerini ülkelerin iç meselesi olarak görmeyi bırakmıştır. ABD saldırıdan sorumlu tuttuğu El-Kaide liderinin teslim edilmesini, aksi takdirde müdahale edileceğini Taliban'a bildirmiştir. Olumsuz cevap alan Amerika Afganistan'a operasyon başlatmıştır. Taliban iktidarı devrilmiş ve 5 Aralık 2001'de ülkenin yeniden tesisi amacıyla Bonn Anlaşması imzalanmıştır.²⁹ Günümüzde hala devam eden işgalin temel meşru dayanağı özellikle kırsal alanlarda varlığını sürdüren Taliban rejiminin varlığıdır.³⁰ Sovyetlerin çekilmesinin ardından otorite boşluğunu doldurmak isteyen ABD aslında o yıllarda Taliban'ı desteklemiş ancak olaylar beklediği gibi gelişmeyince aynı örgütü “Terörist” ilan etmiştir. Uzun yıllardır mücadele etmesine rağmen ABD, Taliban'ı çıkarttığı tarih sahnesinden silmemiştir.³¹

11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Türkistan'daki güvenlik politikaları incelendiğinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir:³²

- ◆ İslami hiziplerin bölgeyi kullanmasına izin verilmemesi,
- ◆ Kitle imha silahlarının yayılmasını engellemek,
- ◆ İç savaş veya devletler arası çatışma olasılığını azaltmak,
- ◆ Türkistan ihtilaflarının diğer bölgelere yayılmasını önlemek (Türkiye ve Basra Körfezi gibi),
- ◆ Türkistan'da herhangi bir ülkenin hegemonyasını önlemek,
- ◆ Hazar enerji kaynaklarına erişimin kazanılması ve sürdürülmesi.

²⁸ Bilim ve Sanat Vakfı, “Afganistan Müdahalesi ve NATO'nun Rölü: 11 Eylül Sonrası Uluslararası Barış ve İstikrar Operasyonları”, https://www.bisav.org.tr/Bulten/183/1082/afganistan_mudahalesi_ve_nato_nun_rolu_11_eylul_sonrasi_uluslararasi_baris_ve_istikrar_operasyonlari, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

²⁹ Damla Şahin, “Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Kış 2016, s. 240.

³⁰ Zeki, *a.g.e.*, s. 119-129.

³¹ Şahin, *a.g.e.*, s. 227.

³² Brookings, “United States Foreign Policy in the States of Central Asia”, <https://www.brookings.edu/events/united-states-foreign-policy-in-the-states-of-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

Bu politikalar ABD öncülüğünde Batı müttefiklerinin Türkistan ülkesi ve 11 Eylül'ün sorumlusu görülen Afganistan'a müdahalesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca ABD bölgede Rus etkisini ve gelecekte İran'ın bölgeye müdahalesinin önüne geçmeyi amaçlamıştır.³³ Afganistan 13 yıl sürecek ABD ve koalisyon güçlerinin operasyonlarına sahne olmuştur. 11 Eylül'ün etkileri sadece Afganistan ve ABD ile sınırlı kalmayıp, küresel sonuçlar doğurmuştur.³⁴ Sovyetlerin ardından ABD'nin müdahalesi ile göç olgusu Afganistan halkı için kalıcı olmuştur. Ülkede yıllardır devam eden çok çeşitli problemler vatandaşları göçe sürüklemekte, toplam 6.5 milyon insanın 75 değişik Asya, Avrupa ve Amerika kıtalarından ülkeye göç ettiği bilinmektedir ve ayrıca bir o kadar insanın ülke içinde yer değiştirmek zorunda kaldığı da görülmektedir.³⁵

Amerikan müdahalesinin ardından zaten var olan göç hadisesi artarak devam etmiş ve kitlesel yer değiştirmeler bir kez daha meydana gelmiştir. İran, Pakistan başta olmak üzere Avrupa ve Asya devletleri bu göç dalgasından etkilenmiş ve Türkiye'de de bu durum sonuçlar doğurmuştur. Afganistan'a ABD öncülüğündeki "Özgürlük Operasyonu" beklenen özgürlüğü getirememiş ve yıllarca sürecek bir karışıklığa yol açmıştır. Bunun yanında Taliban kırsalda alan kaybetse bile işgal güçleriyle mücadeleyi şehirlere taşımış ve şehirlerde sivil unsurlara yönelik terör eylemlerine başlamıştır. Özellikle Afgan polis teşkilatı ve ordusuna yönelik saldırılarda onlarca sivil hayatını kaybetmiştir. Oluşan bu ortamda Afganistan'da gündelik olağan yaşamın yürütülmesini imkânsız hale getirmiş ve imkânı olanlar ülkeyi terk etmeye başlamışlardır.

Türkiye'ye Afgan Göçü

Türkiye göç alan ve veren ülkeler arasında bir kavşak görevi görmektedir. Etrafındaki ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar bu ülke halklarının yerinden edilmelerine neden olmuş ve Türkiye bu durumdan oldukça etkilenmiştir ve etkilenmeye de devam etmektedir. Türkiye jeopolitik konumu ile Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının arasında bir köprü konumundadır. Avrupa'ya yakınlığı Asya'dan göç edenler için bir çekim noktasıdır. Türkiye'ye ekonomik nedenlerle göç edenlerin çoğu iç savaş ve çatışma ile dağılmış ortamın kaçınılmaz sonucu olarak ekonomileri sekteye uğramış ülkelerdendir. Afganistan tam da böyle bir ülkedir. Afgan toplumu hem ülke içinde, hem de ülke dışında yerinden edilmiş ya da kendi istekleri ile göç etmişlerdir ve yakın tarihi kitlesel göç hareketleri ile dolu olan Afganistan'da yaşanan göçmen dalgalarından Türkiye de nasibini almaktadır. Avrupa'yla sınırı olan Türkiye gibi ülkeler, hem hedef, hem de transit ülkeler olarak düzensiz göç akışlarından etkilenmektedir.³⁶

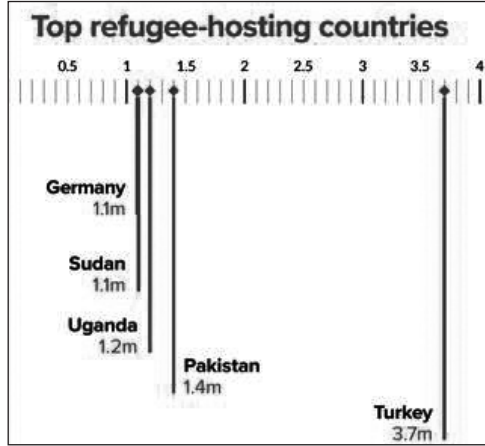
³³ Tayyar Arı - Ferhat Pirinççi, *11 Eylül'ün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası, Orta Asya ve Kafkasya*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 300.

³⁴ Dicle Sasaoğlu, "NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan", *Bilgesam Analiz*, İstanbul 2014, s. 1.

³⁵ Raof, *a.g.e.*, s. 58.

³⁶ Ahmet İçduygu - Damla B. Aksel, *Türkiye'de Düzensiz Göç*, Uluslararası Göç Örgütü, Ankara 2012, s. 7.

Sovyetler Afganistan'ı işgal edince ortaya çıkan göç dalgasında etnik nedenlerde Pakistan'a, dini sebeplerde İran'a büyük bir göç dalgasının gerçekleştiği yıllarda Türkiye de etkilenmiş ve işgalin ardından yaklaşık 5.000 Afganistanlı Türkiye'ye göç etmiştir.³⁷ Ancak 2000'li yıllarda yaşanan gelişmeler ile bu sayı artmıştır. Türkiye 2019 yıl sonu verilerine göre 3,7 milyon kişi ile en çok mülteci barındıran ülke konumundadır.

Şekil-1: Dünya genelinde en çok mülteci barındıran ülkeler³⁸

Afganların Türkiye'yi seçmelerinin çok çeşitli nedenleri vardır. Afgan uyruklu göçmenlerin ülkeye gelirken hedefleri ve ülkedeki konumları çeşitlilik göstermektedir. Ancak Afganların Türkiye'ye göçlerinin nedenleri kısaca üç başlık altında toplanabilmektedir:

"1. Çalışma, eğitim ya da diğer bir nedenle düzenli göç kapsamında Türkiye'ye göç eden Afganistan uyruklular; 2. Türkiye'ye göç eden ve halen uluslararası koruma başvuru ve statü sahibi konumunda olan Afganistan uyruklular; 3. İlk iki grubun dışında kalan düzensiz göç yoluyla Türkiye'ye göç eden ve geri gönderme merkezlerinde bulunan Afganistan uyruklular."³⁹

Afganistanlı sığınmacı ve mültecilerin dünyadaki toplam sığınmacı nüfusuna oranı 2014 yılında %5 seviyelerindedir.⁴⁰ Yakın tarihte yeni bir kitle sel göç hareketi yaşanmamasına rağmen, bu sayı artmaktadır. 2017 yılında UNHCR tarafından yayınlanan rapora göre, küresel mülteci sayısının %68'lik kısmı beş ülkeden oluşmaktadır: Suriye, Afganistan, Güney Sudan, Myanmar ve Somali. Yerlerinden edilen 4.8 milyon Afgan'ın 1,8'i ülke içinde göç

³⁷ Raof, a.g.e., s. 81.

³⁸ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, "En Çok Mülteci Barındıran Ülkeler", <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

³⁹ Mehmet Ali Eryurt - İsmet Koç, *Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri Türkiye'de Kalışları Gelecek Planları ve Amaçları*, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2017, s. 20.

⁴⁰ Raof, a.g.e., s. 47.

etmişken, 3 milyonu uluslararası göç etmek durumunda kalmışlardır. Dünya üzerinde bu konudaki liderliğini son yıllarda Suriye'ye kaptırsa da, Afganistan göç vermek konusunda istikrarlı bir ülkedir.⁴¹

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, Türkiye'de bulunan 368.230 kayıtlı göçmenin %46'sı Afganistan uyrukludur.⁴² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2018 yılı itibari ile Türkiye'de ikamet izni bir şekilde bulunan göçmen sayılarına bakıldığında ise, Afganistan uyruklular 39.283 kişi ile altıncı sıradadır.⁴³ Yine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayılarında Afganlar, Kasım 2019 itibari ile 185.124 kişi ile en kalabalık uyruğu oluşturmaktadırlar.⁴⁴ Burada Türkiye ile İran arasındaki sınırın nispeten kontrolünün zor olması, Afgan kaçak göçmenlerin net sayısının belirlenmesini de oldukça zorlaştırmaktadır. Afganistan'daki yaşam koşullarının zorluğu, kaotik ve çatışma durumunun devam etmesi de ülkeyi terk edenlerin her geçen gün sayısının artmasına neden olmaktadır.

Son yıllarda ABD'nin İran'a yönelik ekonomik ambargosu nedeniyle İran ekonomisi ciddi bir daralma yaşamaktadır. Uluslararası ekonomik yaptırımlar sonucunda İran para birimi ABD doları karşısında hızla değer kaybetmiş ve ülkede temel gıda fiyatları hızla yükselmiştir. Tüm bunların yanında işsizlik rakamları ile enflasyon da hızla artmış ve devletin sübvans ettiği temel ihtiyaçlardaki devlet desteği kaldırılmaya başlamıştır.⁴⁵ Tabii olarak bu durum ülkede kaçak olarak yaşayan Afganistan kökenlileri de derinden etkilemiş ve ülke içerisindeki durumları daha da kötüleşmiştir. İran'daki işsizlik oranının da son beş yılda sürekli olarak artması ucuz işgücü olan Afganlılara karşı İranlı yetkililerin de olumsuz tavır takınmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı da Türkiye'ye olan Afgan göçü üstü örtülü bir şekilde desteklenmiştir. Ayrıca Türkiye Afgan mülteciler için fırsatını bulabildikleri takdirde Avrupa'ya geçebilmek için de bir durak olarak da görülmektedir.

Sonuç

Göç, tarih boyunca dünyayı etkileyen önemli unsurlardan olmuştur ve bugün de her geçen gün varlığını büyüterek devam ettirmektedir. İç karışıklıklar, iktidar mücadeleleri, dini ve etnik ayrımlar, çatışmalar ve terörün yanı sıra büyük güçlerin müdahaleleri de Afganistan halkının dünyada "istikrarlı göçmenler" olarak isimlendirmesinin nedenlerindedir.

Farklı toplumların bir arada yaşadığı bu Türkistan ülkesi İngiliz sömürge-sinden çıktıktan sonra beklenen demokratik ortamı sağlayamamıştır. Vatan-

⁴¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 130-131.

⁴² Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, "Türkiye İstatistikleri", <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

⁴³ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "İkamet İzinleri", <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

⁴⁴ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Düzensiz Göç İstatistikleri", <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, "İran Ülke Profili", <https://ticaret.gov.tr/yrurtdisi-teskila-ti/guney-asya/iran/ulke-profilu/genel-ekonomik-durum>, (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

daşlarının çoğu Müslüman olan ülkede dini nedenlerden çok, etnik farklılıklar çatışma ortamını oluşturmuş ve bu durum beraberinde terör sonucunu doğurmuş, ülke SSCB ve ABD önderliğindeki büyük güçlerin geri dönüşü olmayan müdahalelerine sahne olmuştur. Tüm bu süreç, yerlerinden edilen göçmenlere ve dünyayı etkileyen göç hareketlerine neden olmuştur. Bu göç dalgalarından etkilenen ülkelerden birisi de tartışmasız Türkiye'dir.

Türkiye, Asya ve Avrupa arasındaki köprü konumu ile göç alan ve göç veren ülkeler için çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye, hem iç savaş ve terör faaliyetlerinin yaşandığı dönemlerde, hem de ABD ve Sovyetler Birliği gibi büyük güçlerin müdahalelerinin gerçekleştiği dönemlerde Afgan göçmenlerin en çok göç ettiği ülkelerdendir ve bu göç dalgası bugünde çeşitli sebeplerle devam etmektedir. Günümüzde sınır güvenliğinin sağlanması en önemli güvenlik meselelerinden biri haline gelmiştir.

Ülkelerin sağlık, güvenlik ve teröre karşı uyguladığı politikalarında sınır güvenliğinin ne kadar önemli olduğu son zamanlarda yaşanan gelişmelerle de iyice gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle Çin'de ortaya çıkan "coronavirüs" salgınının geldiği nokta, kaçak yollardan ülke değiştiren sığınmacıların yaratabileceği tehlikenin ne kadar büyük olduğunu bir kez daha göstermiştir. Örneğin Çin'den yayılan salgının en şiddetli görüldüğü ikinci ülke İran olmuştur. İran kontrolden çıkmış bir hale dönmüş ve bu ülke üzerinden kaçak yollar ile Türkiye'ye gelen Afganlıların ne kadar riskli sonuçlar doğurabileceği ortaya çıkmıştır. Sınır güvenliği ve sınır giriş-çıkış kontrollerinin ülke iç güvenliği için önemli konulardan biri haline gelmesi, olumlu bir gelişmedir. Ancak Türkiye aldığı tüm önlemlere rağmen sınır güvenliğini sağlayamadığı takdirde büyük sorunlarla karşı karşıya kalabileceği gerçeğini de göz ardı etmemelidir.

Kaynaklar

ADIGÜZEL, Yusuf: *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2019.

AHMADİ, Akbarshah: *Dini, Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011.

Anadolu Ajansı, "Afganistan Ülke Profili", <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/afganistan/901494>, 05.09.2017, (Erişim Tarihi: 05.01.2020).

ARI, Tayyar - PİRİNÇÇİ, Ferhat: *11 Eylül'ün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası, Orta Asya ve Kafkasya*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010.

Bilim ve Sanat Vakfı, "Afganistan Müdahalesi ve NATO'nun Rolü: 11 Eylül Sonrası Uluslararası Barış ve İstikrar Operasyonları", https://www.bisav.org.tr/Bulten/183/1082/afganistan_mudahalesi_ve_nato_nun_rolu_11_eylul_son-rasi_uluslararası_baris_ve_istikrar_operasyonlari, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Birleşmiş Milletler, *Mültecilerin Hukuki Durumlarına Daire Sözleşme*, Bölüm: 1, Madde: 2, Cenevre 1951.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, "En Çok Mülteci Barındıran Ülkeler", <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), *Mülteci ve Göçmen Raporu*, 2016.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, “Türkiye İstatistikleri”, <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

BOZALTAY, Deniz Anbarlı - MERİÇ, İsmail: “Afganistan’da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı”, *Akademik Orta Doğu, Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2013.

Brookings, “United States Foreign Policy in the States of Central Asia”, <https://www.brookings.edu/events/united-states-foreign-policy-in-the-states-of-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

BULUT, Faik: *İslamcı Örgütler II*, Doruk Yayınları, Ankara 2009.

CANKARA, Yavuz: “Afganistan’ın Dönüşüm Çabaları”, *Türkiye’nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri*, (Ed.) Ertan Efeğil - Esra Pekin Albayrakoğlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015.

Cia Factbook, “Afghanistan Archive”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/attachments/summaries/AF-summary.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.09.2019).

ÇINARLI, Özgür: “Afganistan’ın Etnik Yapısı”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Aksaray 2012.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Afganistan Ülke Bülteni*, 2012.

ERYURT, Mehmet Ali - KOÇ, İsmet: *Türkiye’de Afganistan Uyraklı Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye’ye Geliş Sebepleri Türkiye’de Kalışları Gelecek Planları ve Amaçları*, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2017.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Düzensiz Göç İstatistikleri”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “İkamet İzinleri”, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, (Erişim Tarihi: 16.12.2019).

İÇDUYGU, Ahmet - AKSEL, Damla B.: *Türkiye’de Düzensiz Göç*, Uluslararası Göç Örgütü, Ankara 2012.

İZZETULLAH, Zeki: *Afganistan’da Hakimiyet Mücadelesi (Doğu ve Batı Çatışması 1809-2019)*, Çizgi Kitabevi, Ağustos 2019.

JACKSON, Ashley: “The Cost Of War Afghan Experiences Of Conflict 1978-2009”, 2009, https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/file_attachments/afghanistan-the-cost-of-war_14.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2020).

NOOR, Sanam: *Afghan Refugees After 9/11*, Pakistan Institute Of International Affairs, 2006.

RAOF, Mohammad Tahir: *11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan’dan Türkiye’ye Göçler ve Bunların Türkiye’ye Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017.

SAĞLAM, Serdar: “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2006.

SALEHYAN, Idean: *Refugees and the Study of Civil War*, Civil War 2009.

SASAOĞLU, Dicle: “NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan”, *Bilgesam Analiz*, İstanbul 2014.

ŞAHİN, Damla: “Taliban’ın Ortaya Çıkışı ve ABD’nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Kış 2016.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “İran Ülke Profili”, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profilu/genel-ekonomik-durum>, (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre 2014.

YILDIRIM, Selda Geyik: “Göç ve Afganlar İstikrarlı Mülteciler”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2018.